

Dobrodružství v uličkách středověku

Jak vypadala středověká města? Jak se v nich žilo ženám, boháčům, žebrákům, zločincům či kupcům? Jak čistá byla a jak bezpečná? Praskala ve švech, nebo vypadala jako větší vesnice? Jak to bylo se záchody, s vodou a čeho se měšťané báli jako čert kříže? S historikem **MARTINEM NODLEM (52) jsme se vypravili do ulic plných hostinců, dílen či nevěstinců a byla to hodně překvapivá a poučná procházka.**

Tresty byly přísné a měly za cíl nejen potrestat viníka, ale také odradit ostatní. Proto se popravy - ale i další tresty jako pranýř a podobné - konaly veřejně. „Vystavování částí těl popravených kvůli odstrašení lidí bylo velmi obvyklé, především u politických přečinů,“ připomíná doc. Nodl.

■ Byl život ve středověkém městě bezpečný?

Policejní nařízení jsou známa již od 14. století a podle nich měly policejní orgány, tedy biřicové, poměrně velká práva stíhat a trestat přestupky a kriminální činy. Problém tkvěl v tom, že biřiců bylo málo a vydržování si policie bylo velmi drahé. Na druhou stranu každý rozsudek byl vždy spojen s finančním trestem, který šel částečně poškozenému, zčásti soudcům a zčásti do městské pokladny. A protože soudci byli zároveň radní, měli zájem, aby se přečiny soudily a odsuzovaly.

■ A docházelo k nim často?

Podle pramenů lidé při hádkách a rvačkách po nějaké té dýce sahalo velmi snadno a dosti často páchali nejrůznější krvavé činy. Pokud byl ve středověku někdo hluboko pobodán, měl jen velmi malou šanci přežít. V tomto ohledu bylo středověké město nebezpečné, ba přímo brutální místo. Pokud jste ale někoho zabil při rvačce, bylo možné tento spor, toto zabití, vyřešit i mimosoudní cestou, tedy formou finančního vyrovnání se s pozůstalými. Pokud však k vyrovnání nedošlo, městský soud ukládal násilníkovi trest v podobě doživotního či časově omezeného vyhnanství. Pokud však došlo k zabití při loupeži, následoval tvrdý trest, tedy trest smrti. Popravovalo se ale i za krádež. Zkrátka záviselo na rozhodnutí městské rady či městského sodu, jak danou záležitost posoudily.

■ Takže záleželo, jak se kdo vyspal?

Zjednodušeně je to tak možné říct. Na druhé straně si ale města mnohdy vyžádala dobrozdání od takzvané vrchní soudní stolice, což znamenalo, že se radní, kteří neměli žádné právní vzdělání, dotazovali

rady Starého Města Pražského nebo Litoměřic (podle toho, jaké právo kde platilo), jak případ vyřešit.

■ Záleželo na postavení vraha a oběti?

Ne, každý lidský život měl v českém právu stejnou hodnotu. V sousedním Polsku tomu ale bylo jinak. V případě znásilnění se zde ještě ve 14. století setkáváme s odstupňováním trestů podle sociální příslušnosti násilníka a znásilněné.

■ Jak se trestalo znásilnění tady?

Ve 14. století se stalo zločinem, kdy městské i zemské právo stálo na straně ženy. Snažilo se ji chránit, ale vyžadovalo, aby projevila při znásilnění obrannou iniciativu. Musela křičet, musela se prát, musela mít roztrhaný oděv... Zkrátka, zpětně nebylo možné někoho obvinít, že mne znásilnil, aniž bych se přítom bránila.

„Za znásilnění byl ukládán trest smrti.“

■ A když žena někoho obvinila?

Muži mohli užít očistné přísahy, která je vyvinila ze spáchaného zločinu. V případě znásilnění se ale za muže muselo zaručit devět hodnověrných svědků, kteří přísahali, že jde o čestného člověka. U tohoto zločinu však bývali soudci obezřetní. Mnohdy k těmto svědectvím nepřihlíželi a spíše se klonili na stranu potenciálně znásilněných žen. A podle práva byl za znásilnění ukládán trest smrti. Podle českého zemského práva mohla popravu na násilníkovi vykonat sama znásilněná žena. Byl to jediný případ, v němž se udržoval princip krevní

msty.

■ Přečiny svých obyvatel jinak trestalo samo město?

Ano. Rychtář měl jakožto královský úředník zpravidla na starost pouze menší soudní spory, kdežto záležitosti hrdelní povahy na sebe brala městská rada. Aby si měšťané vydobyli ještě větší svobodu, snažili se od panovníka rychtu vykoupit a obsazovat ji vlastním úředníkem. Když se jim to podařilo, byli neomezenými právy nad právem. Ne každé město ale mělo hrdelní právo, a ne každé město si platilo vlastního kata. Například Nové Město Pražské se ho půjčovalo za poplatek od Starého Města.

■ Byl kat opovrženihodný?

Kati, hrobníci a rasové patřili k nečistým řemeslům, protože přicházeli do styku s mrtvým tělem. V některých městech katovny stály mimo město, jinde je naopak bylo možné najít uvnitř hradeb. Každopádně kati se nesměli účastnit politického života a nemohli se stát radními ani soudními přísedícími. A postrádali i pasivní volební právo, stejně jako vězňů za první republiky.

■ Odsedali si od nich v hospodách?

Ze společnosti je vylučovalo právo, ale jestli to tak bylo i v běžném životě, těžko říct.

■ Zaskočilo mě, kolik si za staroměstskou exekuci účtoval kat Mydlář. To byly obrovské peníze.

To ano, ale staroměstská exekuce byla dosti výjimečnou záležitostí. Vysoké ceny poprav byly podmíněny i tím, že kat veřejně porušoval příkázání nezabiješ. A tím mu hrozilo věčné zatracení. Takže peníze mohly být i jakousi formou vykoupení těch, kdo služeb katů užívali.

■ Děly se takové veřejné popravy i předtím?

Ano, u zločinů souzených jako politické se někdy popravovalo i několik radních nebo vzbouřenců najednou. Pokud radní zradil své město, nebo pokud vyzradil, o čem se na radě mluvílo (vše vyřčené bylo tajné, středověcí Piráti by neměli šanci se svými zápisy veškerých schůzek a jednání), hrozil mu trest smrti. Být radním tedy bylo celkem nebezpečným povoláním, zvláště když mezi sebou soupeřily o moc ve městě různé rodové a přátelské frakce.

■ Popravovaly se i ženy?

Popravovaly, ale ne z politických důvodů. Při prokázání cizoložství bývaly věšeny či stínány, kvůli vraždě vlastního dítěte bávaly nabodávány na kůl nebo zahrabávány zaživa do země.

▼ Středověké zvyky, tradice a atmosféru si dodnes rádi připomínáme. Viz například pravidelný královský průvod románskými, gotickými i renesančními kulisami jednoho z nejstarších tuzemských měst - středověkého královského Znojma.

lo k fyzickým trestům. Pobyt ve vězení byl poměrně nákladný, což platilo především pro vězení pro dlužníky. Ti museli povětšinou v hospodách čekat na to, až jejich příbuzní a známi seženou potřebné peníze. Dokud je ale nesehnali, musel jste si tenhle fešácký kriminál pěkně mastně zaplatit.

■ Jaká práva měly ženy?

Záviselo na městě. Někde mohla žena bez problémů dědit, jinde měla určitá omezení, někde mohla svědčit u soudu, jinde si musela najímat řečníka. V Kolíně nad Rýnem existovaly ženské cechy, hlavně v textilních řemeslech, a v jejich čele stály ženy cechmistrové. Radními se ale ženy nemohly stát v žádném středověkém městě, když mnohé bohaté ženy, i vdovy, mohly získat velký politický vliv. Ostatně vdovství bylo lístkem do svobody: mohly se bez omezení vdávat, nebo naopak odmítat sebelepší partie.

■ Bylo město svobodnější než venkov?

Měšťané měli povědomí o tom, že jde o svobodný způsob života. Ve středověku bylo známé rčení Stadt Luft macht Frei, tedy městský vzduch osvobozuje. Měšťané totiž byli poddání jen své vrchnosti, což u nás představoval buď král, nebo moravský markrabě. Říšská města byla dokonce svobodná úplně a jako svobodná se účastnila říšských sněmů.

■ Mohl jsem město prostě opustit?

Měšťanům nemohl nikdo bránit v tom, aby se odstěhovali do jiného města. U venkovánů platilo, že by od vrchnosti nejprve museli získat zhostný list, kterým se jim vystěhování povolovalo. Na jimi obývanou selskou usedlost ale museli před odchodem získat náhradu a zaplatit všechny úroky a daně.

■ Stávali se bývalí vesničané městskými politiky?

Jaromír Hanzlík, Svatopluk Skopal a Radoslav Brzobohatý ve filmu Dva na koni, jeden na oslu z pera autora historických příběhů Oldřicha Daňka. Na příběhu tří žoldnéřů putujících od města k městu, od hospody k hospodě ukazuje s nadhledem atmosféru života a mentalitu 14. století.

Jenom výjimečně. Většina chudších lidí, k nimž nově přicházeli vesničané patřili, se stejně jako dnes nechtěla na politice podílet, takže šlo o záležitost úzké vrstvy. Navíc správní funkce nebyly placeny až do 20. století, tak komu by se je chtělo dělat?

„Domy ve městech se velice rychle prodávaly.“

■ Vážně?

Ještě za první republiky nebyli starostové téměř vůbec placeni. Být v městské radě tedy dlouho do novověku předpokládalo mít nějaký majetek. V Praze byly ve 14. století vydávány nařízení, podle nichž se mohl stát radním pouze takový člověk, jenž vlastnil majetek ve výši aspoň 50 kop grošů, což je na tehdejší dobu strašně moc. Za 50 kop jste si mohl koupit opravdu exkluzivní a luxusní dům.

■ Žili vedle sebe ve středověkých městech boháč i chudina?

Ano, majetkové rozdíly byly v pozdním středověku i v českých městech veliké. Nej-

bohatší lidé bydleli na rynku a přilehlých ulicích. A čím víc na okraji, tím zde bylo možné najít chudší měšťany. Nastávaly však i případy, že když se ekonomicky osamostatnil syn bohatého měšťana, ocitl se v malém domě na kraji města. V takovém startovacím bytě, odkud se pomalu přesouval do centra.

■ Městské části se odlišovaly podle řemesel?

Původně v se jedné ulici koncentrovali hrnčíři, v další pekaři, v jiné třeba řezníci. V pozdním středověku jich stále bývalo v nějaké ulici víc, ale už jich nebyla plná. Dál se to týkalo jen řemesel, která byla nebezpečná například kvůli ohni jako kováři, nebo smrděla jako jircháři, vydělávající kůže, anebo potřebovala přístup k vodě. Proto je bylo možné najít na jednom místě na okraji u hradeb, a občas i za nimi.

■ Proč se to tak změnilo?

Domy se ve městech velice rychle prodávaly, většina z nich změnila do pěti let majitele. Představa o středověku, kde lidé žijí v jednom domě a v jednom městě celý svůj život, je absolutní fikce. To se možná týká exkluzivních patricijských domů, které se neprodávají, anebo si je patricijské rodiny kupují mezi sebou. Dům byl považován za investici, protože ve středověku se kromě půdy do ničeho jiného moc investovat nedalo. Zatímco například v Itálii zkvétal zámořský obchod a vznikaly banky, u nás byla banka do konce středověku zcela neznámým pojmem.

■ Proč?

Nebylo jich potřeba, neboť u nás se obchodovalo jen s hotovými penězi, nikoli se směnkami. Naopak v Itálii bylo už v 15. století možné, že pokud měl někdo uložené peníze v medicejské bance ve Florencii, mohl si je vybrat třebaš v Sieně nebo v Pavii. Nebylo tedy potřeba převážet plný vůz

stříbrných peněz, když nějaký boháč potřeboval něco koupit.

■ A co když jste byl žebrák?

Těch bylo ve městech plno. Striktně se ale odlišovali domácí a cizí žebráci. Místní žebráci dostávali žetony s městským znakem, které je opravňovaly například k tomu najít se ve vývařovnách. Kdo žetony neměl, toho se město pokoušelo vytlačit či vyhnat z města. Místní žebráci mohli dokonce do lázní. Lázně byly veřejně přístupné pro všechny, pokud zaplatili vstupné. Zatímco existovaly patricijské hospody, kam nesměl nikdo jiný, v lázních takovéto omezení neplatilo. Díky závětím bohatých lidí mohli navštěvovat lázně právě i žebráci, kteří měli vstup hrazený z tohoto zbožného nadání hrazený.

■ Takže ve městě mohli mít čisté žebráky?

Přiměřeně. Od poloviny 14. století se objevuje snaha starat o sociálně slabé obyvatele města. V Basileji dokonce vznikl cech žebráků. Určitě proto, aby se jim tam někdo necpal zvenčí. Oni měli zajištěné jídlo a ošacení, proto se sami organizovali, aby jim nikdo cizí jejich výhody nebral.

■ Když jsem se rozhodl někdy v roce 1350 jakožto kupec zajet něco prodat do města, pustili mě?

Pokud to nebylo večer nebo v noci, tak ano. Brány se zavíraly, protože se lidé báli špehů nebo třeba toho, že by tam vnikl nějaký cizí voják. Většina měst se dobýt nedala, ale nepříteli se je dařilo často obsazovat díky páte koloně ve městě, která otevřela bránu nebo podkopala hradby. Do 15. století, kdy se začaly používat palné zbraně, byla města normálním způsobem skutečně prakticky nedobytná a vyhladovět je také nebylo téměř možné. Když se husité pokoušeli dobýt katolickou Plzeň, ani s obrovským vojskem neměli šanci.

■ Po projetí branou jsem mohl rovnou na trh?

Pokud jste nebyl jen nějaký kramář či drobný obchodník, tak většinou ne. V případě, že mělo město právo skladu, musel jste svoje zboží složit na předepsaném místě, ungelu, a nabídnout ho k prodeji místním obchodníkům. A pokud se nekoupilo, mohl jste ho sám prodat na trhu. Navíc jste musel ze své zboží zaplatit daň, tedy něco jako dovozní přírážku.

■ Co kdybych přestřelil cenu, obchodníci by moje zboží nechtěli a pak bych si to na trhu prodal, za kolik bych chtěl?

Ceny se hlídaly. Základní zboží mělo někdy stanovené maximální ceny, aby se při nedostatku moc nevyšponovaly. Tím samozřejmě městská rada chtěla předejít možným nepokojům.

„Striktně se odlišovali domácí a cizí žebráci.“

■ A pokud bych byl jen ten kramář?

Tak byste zaplatil pouze poplatek za to, že smíte prodávat na trhu. Obchodníci z blízkého okolí se snažili všechno zboží prodat ještě týž den, protože přespáváním ve městě by se jim zvyšovaly náklady, takže k večeru snižovali ceny. Koupit chleba a pivo si mohl každopádně každý. Lidé ale v případě finanční nouze byli někdy nuceni zastavovat i svoje pracovní nástroje, například sekeru nebo kusy oblečení, aby si zajistili základní obživu. Mzda se vyplácela jednou za týden, a pokud jste na to měli, mohli jste si sekeru zase vyplatit zpátky. Víme, že často byly zastavovány opravdu drobné věci v hodnotě několika málo grošů.

■ Kdyby zámožný kupec vše prodal...

Šel by třeba do hospody.

■ Nebo do hampejzu?

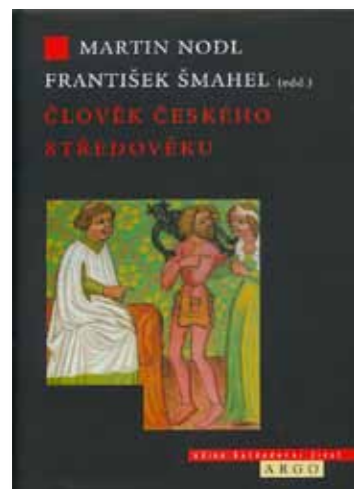
I to možné. Ve druhé polovině 14. století byly veřejné domy pod dohledem městské správy. V říšských městech to bylo běžné řemeslo, z kterého se platily daně. V Brně existovaly dva bordely, které provozovala městská rada. Pronajímala je za stanovený roční úrok dvěma bordelmamám, které musely zaručit, že prostitutky budou pravidelně chodit dvakrát na lékařské prohlídky.

■ A co pouliční prostitute?

Ta existovala také. Od luxusní eskortní služby s kurtizánami, které u nás ale na rozdíl od Itálie neznáme, až po lehké ženy, které obcházely hospody a fary na venkově. Jak víme, faráři jejich služeb často využívali. Ostatně zbraslavský farář v Praze provozoval vlastní, velmi výnosný bordel.

■ Měla s prostitucí společnost problém?

Obecná křesťanská morálka prostituci sice zakazovala, avšak v lékařských traktátech, či dokonce v některých teologických pojednáních se dokonce doporučovala s tím, že muže odvede od páchání horších hříchů. Když se připravoval koncil v Kostnici, městská rada najala prostitutky ze široké-

Ukázky titulů doc. Nodla, které plasticky vykreslují každodenní život v českém středověku.

Prodávat zboží za jakékoli ceny nebylo ve středověku možné. „Ceny se hlídaly. Základní zboží mělo někdy stanovené maximální ceny, aby se při nedostatku moc nevyšponovaly. Tím chtěla městská rada předejít možným nepokojům,“ vysvětluje doc. Nodl. Snímek je z expozice v brněnském podzemí.

ho okolí, aby uspokojily poptávku prelátů, kterých bude ve městě plno. Místní prostitutky proti tomu ale protestovaly, protože velká konkurence snížila obvyklé ceny. Městská rada tak nakonec musela stanovit obecně závazné ceny.

■ Takže lepší prostitutka než kat?

Být prostitutkou bylo rovněž dehonestujícím, tedy cti zbavujícím povoláním. V Praze byly bordely provozovány na Novém Městě v Krakovské ulici, na Starém Městě v okolí dnešní Perlovky. Zde se mravokárný kazatel Milíč z Kroměříže pokusil bordely vykoupit a z nevěstek učinit zbožné bekyně, které by se živily ručními pracemi. Několik let toto bizarní náboženské společenství vskutku fungovalo. Po jeho smrti však tento sociální, téměř streetworkerský projekt zanikl a prostitutky se vrátily ke svému povolání.

■ Trpěly manželky návštěvy bordelů?

Známe případy, kdy se žena obrátila na soud, že je jí muž nevěrný, a soud muži následně nařídil, aby se k ženě vrátil. Nebylo však mocí, která by tato nařízení vymohla. Jak ale víme z bible, i prostitutka může být spasena, viz Máří Magdalena. V pozdním středověku chodily církevní komise po hospodách a zkoumaly, zda se o pústu nenabízí na „jídelním lístku“ maso. Pokud ano, snažily se donutit radu, aby hospodského potrestala. Ale o komisích v bordelech jsem nikdy neslyšel.

■ Bojovalo se nějak třeba i proti opilství?

Hospody se zavíraly v určitou hodinu, obvykle kolem desáté. Alkohol se nesměl podávat v neděli, dokud neskončila ranní mše. Hostince se tedy otevíraly až po poledni. Stejně tomu bylo i ve svátky. Městská rada rovněž vydávala nařízení, že se nesmí nalévat těm, kdo vykazují známky podroušenosti. Lékaři pak doporučovali svým pacientům, zpravidla panovníkům, aby pili méně a aby rozhodně ponocovali s číši v ruce. Na druhou stranu čeledíni dostávali s sebou na pole k pití pivo, ne vodu. Voda s octem byla vyhrazena děvečkám.

■ Co se pilo?

Hospody nabízely pivo i víno. Vedle nich ale byly ve městech provozovány i pivní či vinné šenky, kde si bylo možné koupit alkohol na ulici, přes výdajové okénko. Kořalka se začala prodávat až od konce 15. století, do té doby se destiláty používaly jen v lékařství. Zdá se tedy, že ke skutečnému alkoholismu vedla cesta až přes tvrdý alko-

hol, neboť běžně konzumovaná středověká piva byla spíše lehká.

■ Stávalo se, že město se rozrostlo kvůli přelidnění až za hradby?

Ano, mnoho měst mělo spíše zemědělská předměstí, na nichž rovněž působila některá smradlavá či na oheň nebezpečná řemesla. Na druhé straně v době nebezpečí lidí z okolí, a to nejen z předměstí, se do měst utíkali a pak museli bydlet v sebemenších špeluňkách. Měšťané jim pronajímali vše, co se jen dalo, a nájemní ceny rostly. Takové Airbnb středověku.

„Hospody se obvykle zavíraly kolem desáté hodiny.“

■ Za kolik byl dům ve městě?

Ceny domů bohužel příliš neznáme. V kupních smlouvách se totiž ceny uváděly jen výjimečně, snad proto, aby lidé nebyli obviňováni z lichvy či aby nemuseli platit daně z hotových peněz. A platit „zbytečné“ daně se lidem nechtělo ve středověku stejně jako dnes.

■ Kolik měla Praha ve 14. století obyvatel?

Maximálně 40 tisíc, ale neví se to přesně. Vychází se z počtu domů a počítá se, že

v jednom domě průměrně bydlelo asi pět lidí. Praha však ve druhé polovině 14. století rozhodně patřila k evropským velkoměstem. Paříž tehdy měla asi 100 tisíc obyvatel, u Londýna se mluví až o 200 tisících. Přes 100 obyvatel měla italská Florencie a možná i Janov či některá španělská, původně arabská města.

■ Kutná Hora byla prý větší než Brno.

Ano, ale rozhodně nebyla velkoměstem. Od jiných měst se lišila velmi rozptýleným osídlením a množstvím hornických předměstí a vesnic. Celá řada městských areálů u nás nebyla ve středověku ještě plně zastavěna, což platí například i pro promyšleně založené Nové Město pražské. Jeho areál byl předimenzovaný a nadále zde na konci 14. století zůstávalo mnoho samostatných usedlostí, dvorců či zahrad, jež volaly po aktivitách developerů, kteří opravdu postupně přicházeli. Podobně na tom byly i České Budějovice.

■ Bylo ve městech bahno?

Ve 14. století bylo dlážděných ulic velice málo, přičemž někdy bylo původní dláždění spíše dřevěné než kamenné. Ulice často bývaly jen hliněné, a když zapršelo, bylo asi dost dobrodružné se jimi brodit. Problémy se mnohdy řešily novými a novými navážkami sutí a kamení, takže původně vysoká okna se po sto letech dostala na úroveň va-

▲ Ve městech fungovalo cosi jako církevní či mravnostní policie. „Po hospodách chodily církevní komise a zkoumaly, zda se o pústu nenabízí maso,“ popisuje doc. Nodl.

šich bot. Na druhou stranu lidé měli velké zkušenosti s přírodními živly a při zakládání měst sledovali, kudy teče voda. A tomu přizpůsobili směr ulic.

■ Dochovalo se něco z toho dodnes?

Ano. Uliční síť se dochovala a je fascinující, jak tehdejší stavitelé dovedli chránit lidi před žárem, před studeným větrem, či jak v domech rozvádět dokázali vzduch, což umožňovalo, aby se nerozpalovaly jako dnes paneláky. Když bylo v roce 1420 na hoře Tábor zakládáno město, využili jeho stavitelé vodoteče původních ulic někdejšího a nyní již zaniklého města Hradiště z konce 13. století. Úplně mě fascinuje dokonalost italských měst. Když propukne průtrž, za pět minut už po ní na ulicích není jediné památky. Ve středověku se velmi dbalo o čistotu odtoků vody, stejně jako o úklid veřejného prostranství, kde se mohla splašková voda hromadit.

■ Je pravda, že vám na ulici mohli vylévat splašky na hlavu?

Dělo se to v postranních uličkách, vedoucích kolem zadních traktů domů. Ty jako stoky sloužily. Na hlavních ulicích naopak polití splašky tolik nehrozilo, tedy s výjimkou jihoevropských měst, která vznikala často na základech měst antických, v nichž všechny uličky, vyjma té hlavní, byly malé a úzké, takže se zde splašky vylévaly nejspíš všude.

■ Záchody znali kromě hradů i ve městě?

Měšťané samozřejmě doma neměli záchody, které se daly splachovat vodou. Za domy však stavěl kadibudky, jimž se hezky česky říkávalo sráč. Ve stavebních rádech se tehdy stanovovalo, jak daleko mají záchody stát pozemku souseda, přičemž záviselo na tom, zda je jim jen kopaná nebo zděná.

A reguloval se i zápach. Na moderních sídelských hradech 13. století, které zde nechal postavit císař Fridrich II., už ale máme dochovány splachovací záchody a v mramorových koupelnách tekla teplá voda. To ale byl naprostý luxus.

„Kořalka se začala prodávat až od konce 15. století.“

■ Mohly kadibudky a jímky vodu zkazit?

Je pravda, že většina nemocí se šířila tak, že se splašková voda dostala do vody pitné. V pozdním středověku už ale města měla vodovody z dřevěných či z pálených trubek. Dokonce známe i vodovodní trubky skleněné. Trubky ústily většinou do veřejných

kašen, v domech je lidé naopak rozvedené neměli. Kopané domácí studny však bývaly velmi hluboké, takže se do nich splašková voda nedostávala. Kontaminováním tudíž hrozily především veřejné zdroje vody, přičemž z otravování studní byli opakovaně obviňováni Židé. Tvrdilo se, že otravují studny nebo vodu v kašnách, aby se zbavili křesťanů. Nikdo se ale nezamýšlel nad tím, proč by to dělali, když by tím otrávil i sebe sama.

■ Báli se lidé epidemií?

Ano. Když byl mor, snažili se města uzavřít, aby nikdo nemohl ven ani dovnitř. Ale mnohem víc než epidemií se báli požárů. V kupních smlouvách i v požárních rádech se opatření proti ohni objevují neustále. Dbá se na to, jak vypadají kouřovody, že nesmí vést na sousedův pozemek a podobně. A to se přitom ve středověku topilo mnohem méně než dnes a vytápěla se obvykle jen jedna obytná místnost. Dobrovolné hasiče však bylo možné ve městech potkat až hluboko v novověku.

■ S čím bychom se ve středověkém městě těžko srovnávali?

Jako bizarní by nám přišlo placení daní. Dnes víme, že za normálních okolností zaplatíme do konce března určitou daň, jejíž výši lze poměrně přesně odhadnout. Zato středověký měšťan nikdy netušil, kolik v daném roce na daních zaplatí.

■ Proč?

Protože městské rady mohly vypisovat daně během roku, jak chtěly. U nás města prakticky vůbec sama nepodnikala, tak-

Kutná Hora - v období středověku jedno z nejdůležitějších a také nejlidnatějších tuzemských měst. Z této tradice žije město dodnes - na snímku projíždí pod věžemi chrámu sv. Barbory družina krále Václava IV. při akci Královské stříbření, která má někdejší význam Kutné Hory připomenout.

Jak vypadal život v období pozdního středověku pěkně popsal historik a spisovatel Zikmund Winter. Jeho Nezbedný bakalář vznikl na základě studia dobových kronik a zápisů v Rakovníku. Filmu se Zdeňkem Štěpánkem v hlavní roli pak natočil Otakar Vávra.

že daně pro ně představovaly zcela zásadní příjem. Velká říšská města naopak ve své režii masivně hospodařila, například Lüneburg měl vlastní pily, vápenky a cihelny, cihly vyráběl především pro svoji potřebu, avšak přebytek prodával měšťanům či šlechtě daleko za hranice města. U nás se nic takového nedělo.

■ A co pivo?

Pivo města masivně vařila spíš až v 15. století. Od dvacátých let 15. století se ale například pokoušela českobudějovická městská rada monopolně obchodovat s vínem. Nakupovala ho v Rakousích a poté rozprodávala svým měšťanům k šenkování. Nakonec se ale ukázalo, že na tom vydělávali měšťané a město naopak sčítalo ztráty. A proto musela rada vypsat nové daně. Zároveň ale známe v římsko-německé říši města, kde se daně z nemovitostí neplatily vůbec, a naopak se zde zdaňoval jen obchod a provozování řemesel.

■ A tady byly městské daně vysoké?

Samy o sobě ne. Jenže se někdy vypsal dvakrát, nebo dokonce i pětkrát za rok. Navíc byly různé vysoké. Jeden rok měšťan zaplatil jeden groš z kopy majetku a druhý rok ze stejného majetku tři nebo čtyři groše. A protože se nikdy nevědělo, kolik se bude platit za rok, lidé se na to nemohli vůbec připravit.

■ Takže města se snažila vyždímat z lidí, co šlo?

To ne. Čím víc daní se vypisuje, tím vyšší je počet neplatců. Avšak berní zatížení nikdy nebylo natolik masivní, aby lidé nezvládali platit daně. V praxi si město dopředu od bohatých měšťanů na začátku výběru daní půjčovalo, aby rychle získalo hotovost. Poskytovatelům půjček se to vždy vyplatilo, protože pokud měli později platit daň ve výši šesti kop, půjčili městu pět a zbytek jim byl odpuštěn.

■ Daně se počítaly z čeho?

Z hodnoty nemovitostí. Často však nebyly zdaňovány stavby, nýbrž jen pozemky. To bylo dáno tím, že se berní systém vytvářel již ve 13. století a nadále zůstával daňově konzervativní. Takže když se na nějakém malém pozemku v centru postavil skvostný třípatrový dům, jeho zdanění bylo stejné jako zdanění dřevěné boudy někde na okraji. Zároveň se ale také zdaňovaly i hypotéky, které na domech vážly, přičemž tyto daně byly vyšší než daně pozemkové. Nikoli tedy státní podpora hypoték a od-

Doc. MARTIN NODL (52), Ph.D.

Odborník na český středověk především v 14. a 15. století. Zabývá se sociálními a kulturními dějinami, každodenním životem a středověkým myšlením. Je autorem řady ceněných publikací o českém středověku, například *Středověk v nás*, *Tři studie o době Karla IV.*, *Dekret kutnohorský* či *Na vlnách dějin: minulost, přítomnost a budoucnost českého dějepisceví*. Jako editor připravil originální knihy o tom, jaký život ve středověku skutečně byl: *Jeden den ve středověku* či *Člověk českého středověku*. Vyučuje na Fakultě humanitních studií UK, pracuje jako nakladatelský redaktor a jako badatel působí v Centru mediévistických studií Filosofického ústavu AV ČR. „V Akademii věd se nám podařilo prosadit vznik projektu *Město jako laboratoř změny* v rámci programu *Strategie AV 21* a propojit ústavy z různých vědních oblastí, jež napříč společenskými, technickými a přírodními vědami zkoumají předmoderní i současné město. Je to velký úspěch. Město stálo v Akademii věd mimo širší zájem, a přitom ve městě dnes žije drtivá většina populace,“ říká.

počet daní, jako je tomu dnes, ale tvrdě zdanění.

■ Proč město nemělo peníze?

Panovník například z něho nic vznesl požadavek na několik set kop grošů. Především Jan Lucemburský byl u nás známý tím, že takhle města a kláštery vysával. A město si muselo půjčit, zpravidla od vlastních měšťanů. Ve středověku neexisto-

„Jan Lucemburský vysával města a kláštery.“

valo něco jako dnešní rozpočet a město ani přesně nevědělo, kolik má v danou chvíli peněz. Radní museli otevřít truhlu, aby zjistili, jak na tom jsou. Plánování veřejných příjmů a výdajů neexistovalo, a právě proto byly veřejné investice tak nízké.

■ A když k nim došlo?

Stavěly se kašny, vodovody nebo hradby. V jednom rakouském městě hradby stavěli tak, že vybudováním hradby byl vždy pověřen jen z měšťanů bydlících opodál. Za tuto službu mu pak město na několik let odpustilo daně. A tímto způsobem se hradby pomaličku lepily.

■ Měla tahle z našeho pohledu anarchie i nějaký pozitivní efekt?

Měla. Téměř neexistovala korupce. Ta totiž dnes vyvěrá především z veřejných zakázek. Lidi se od středověku nijak nezměnili, ale změnil se možnosti. Tehdy se uplácelo zcela výjimečně. Známe jednoho pražského měšťana, který se snažil uplatit radní, aby ho zvolili do městské rady. Je ale možné, že mu šlo spíše o prestiž než o výnosné veřejné zakázky.

■ V radách seděli kromě patricijů i řemeslníci?

Ano, často ale šlo o bohaté cechovní mistry, nikoli o drobné řemeslníky. Pravdou ale je, že v mnoha městech nebyl provoz řemesla ještě ve 14. století vázán na existenci cechů, takže panovala velká řemeslnická svoboda.

■ Problém ale mohl být stát se z tovaryše mistrem, který neměl zájem, aby si vychoval konkurenty, ne?

To ano, ale města dlouho neměla stanovená, kolik mistrů od každého řemesla v nich může působit. Podstata cechu byla jiná, stanovovalo se, kolik může jeden mistr vyrobit zboží, aby jeden dravec nepožral ty menší. Ještě Karel IV. cechy v říšských a českých městech zakazoval, protože nechtěl, aby byly semeníštěm politické konkurence. Vyhovovala mu patricijská správa, neomezovaná „demokratickými“ cechy.

■ A týkala se ta omezení i jídla a pití?

Ano, sladovník mohl navazet jen určité množství piva a stanovený limit prostě nemohl překročit, aby měli šanci i ostatní sladovníci. Řemeslníční mistři často směli mít jen dva tovaryše, takže velké dílny ani nemohly vzniknout. To ale na druhé straně vedlo k tomu, že nevznikala masová nezaměstnanost.

Lukáš Kašpar